

SINONIMIA LEXICALĂ ÎN TEXTUL MANUSCRISULUI *SANDIPA*

Galaction VEREBCEANU

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0725-4893>

Rezumat. Articolul are ca scop analiza seriilor sinonimice consemnate în textul romanului popular *Sandipa*, ms. rom., cota 824, datat la sfârșitul secolului al XVIII-lea (1798), copiat de Ioan Crăciun din Ștefănești, Dorohoi și păstrat la Biblioteca de Stat Rusă, Moscova. Pentru a ușura consultarea valorii echivalente a cuvintelor, seriile au fost grupate alfabetic, exceptând situațiile în care termenii sunt legați prin coordonare (cu și copulativ sau exprimând raport disjunctiv cu *sau*), prin juxtapunere ori fiind precizate de adverbul de mod explicativ *adică*. Cuvintele cuibului sinonimic sunt prezentate, de regulă, în forma atestată, cu exemple concrete, urmate de trimiteri selective. Examinarea grupurilor sinonimice se face din punctul de vedere al sensului și originii termenilor cuprinși în serii, modulului în care cuvintele s-au menținut sau au dispărut din registrul actual al românei literare.

Cuvinte-cheie: copie, manuscris, roman popular, românesc, sens, serie sinonimică, slav, text.

Abstrakt. The article aims to analyze the synonymous series recorded in the text of the popular novel *Sandipa*, ms. rom., quota 824, dated at the end of the 18th century (1798), copied by Ioan Crăciun from Ștefănești, Dorohoi and kept at the Russian State Library, Moscow. In order to facilitate the consultation of the equivalent value of the words, the series were grouped alphabetically, except for the situations in which the terms are linked by coordination (with and copulative or expressing disjunctive relation with or), by juxtaposition or being specified by the adverb in an explanatory way. The words of the synonymous nest are usually presented in certified form, with concrete examples, followed by selective references. The examination of synonymous groups is made from the point of view of the meaning and origin of the terms included in the series, the way in which the words have been maintained or disappeared from the current register of literary Romanian.

Keywords: copy, manuscript, popular novel, Romanian, meaning, synonymous series, Slavic, text.

Cartea populară *Sandipa*, de proveniență probabilă indiană¹, pătrunsă în literatura românească la începutul secolului al XVIII-lea și difuzată preponderent prin copii manuscrise și, sporadic, prin ediții², este reprezentată de cel

1 „Originea îndepărtată a acestui roman se crede a fi indică, o confirmă numele eroului principal. *Sindipa* este forma grecească a numelui indic *Sidhapati*, care înseamnă „șeful înțelepților” (Chițimia, Simonescu, 1963, p. 349).

2 Vezi Moraru, Velculescu, 1978, p. 407-436.

mai vechi text intitulat *Cuvânt și pocitanii filosofului Sintipa cu împăratul de țara Persie, anume Chira*. Textul, conservat între filele 79^r și 121^v ale unui manuscris miscelaneu și păstrat la Biblioteca Academiei Române (ms. rom. 1436), a fost copiat în 1703 de dascălul Costea de la biserica din Șcheii Brașovului¹, cunoscând, până astăzi, două ediții².

O altă copie a romanului popular, necunoscută autorilor *Bibliografiei analitice a cărților populare laice*, este cea de la 1798, intitulată *Sandipa, adică poveste lui Chir-Împărat* (ms. rom. 824, număr nou 66, *fondul Grigorovici*), păstrată în Secția de manuscrise a Bibliotecii de Stat a Rusiei (Moscova). Textul acestei scrieri populare constituie obiectul investigației noastre din diverse puncte de vedere³.

Un aspect interesant al manuscrisului *Sandipa*, care merită atenție deosebită, este lexicul. În cele ce urmează, ne propunem să prezentăm seriile sinonimice consemnate. Pentru a înlesni consultarea valorii echivalente a cuvintelor, seriile au fost grupate alfabetic⁴, după primul termen, în forma atestată, cu exemplele concrete, urmate de trimiteri selective. Iată grupurile sinonimice înregistrate.

adică – *anume*: „Sandipa, *adică* Poveste Lui Chir-Împărat” (1^r) – „Pentru însurare au întrebat oarecine odată pre un filosof, *anume* preînțeleptul Săcund” (100^v);

afla – *găsi*: „te du de *află* pe cutare voinic” (38^r) – „Iar votra de babă ... nu putu să *găsască* pe voinicul acela” (38^r);

afla – *ști* – *cunoaște*: „nu este vrednic ca să *afla* și să *știe* vicleșugurile muierești” (68^v) – „*Cunoaște* dar, fătul mieu, că în trii ani ... nimic n-ai învățat” (99^v);

ajuta – *folosi*: „eu atunce eram brudiu și fire trupului și a sufletului *nu-m*

1 Vezi Chițimia, Simonescu, 1963, p. 351.

2 Cel mai vechi text românesc al *Sindipei* a fost editat de Ion Chițimia (vezi Chițimia, Simonescu, 1963, p. 353-401), cu o *Introducere* semnată de Dan Simonescu (vezi Chițimia, Simonescu, 1963, p. 349-351), în care este prezentat pe scurt subiectul romanului, menționându-se și alte manuscrise ale scrierii depozitate la Biblioteca Academiei Române. Cea care s-a ocupat îndeaproape de cel mai vechi manuscris românesc al *Sindipei* este cercetătoarea Magdalena Georgescu (vezi Georgescu, 1996, p. 197-320), care, bazându-se pe cele mai moderne principii de editare a manuscriselor vechi, editează textul romanului, ediția propriu-zisă fiind precedată de un minuțios *Studiu lingvistic și filologic* și urmată de un *Glosar*.

3 Despre cercetarea textului *Sandipa*, vezi *Philologia*. 2022, nr. 1, nota 1.

4 A fost păstrată ordinea din serie în situația în care termenii sunt legați prin coordonare (cu și copulativ sau exprimând raport disjunctiv cu *sau*), prin juxtapunere ori fiind precizate de adverbul de mod explicativ *adică*.

agiuta” (92^r) – „dacă nu mă vei asculta, foarte rău vei greși și apoi *nu vei mai pute folosi nimic*” (9^r);

alerga – *fugi*: „fata ieși di<n> peștiră și-l văzu că *fugi* și *alergă* fata tare” (28^r);

amăgeu – înșălătoriu: „acel *amăgiu* zisă” (85^r) – „Iar înșălătoriu zisă” (88^r);

amăgi – înșăla: „vicleana fată sâlie cu cuvinte dulci pe cucon și-l *amăge*” (28^r) – „Și baba, neștiind cine ești, mersă și te înșală” (40^r);

apoi – *pe urmă* – *atuncea*: „*apoi pe urmă*, te vei căi” (21^v) – „Și *apoi atuncea*... eu voi împlini voao toț banii” (83^r);

apuca „începe” – *începe*: „*apucasim* eu mai înainte ... să te fac să-l omori” (94^r) – „îndată *începe* dascălul a-i arăta” (4^r);

asin – *măgariu*: „s-au culcat în mijlocul *asânilor*” (52^r) – „să o puie pe un *măgariu* călare” (96^r);

așiș „îndată” (38^v) – îndată (33^r): „pohtescu să mergi în gazdă *așiș* la ace casă” (38^v) – „îndată au purces la om” (33^r);

aștepta – îngădui: „*n-au așteptat* până vor treci cele șapte zile” (10^r) – „*de nu va îngădui* cuconul acele 7 zile, va veni viața cuconului la mare primejdii” (5^v);

au – *oare*: „*Au* nu Ț-am zis noi: până nu vom fi tustrei, să nu dai banii nici la unul?!” (80^r) – „*Oare* câte Ț-am spus și câte Ț-am făcut sânt scrisă la tine?!” (68^r);

au – *ori* – *sau*: „în naștere a fieștecăruia sânt însămnate istoriile și des-părțite *au* spre bunătăți, *au* spre răutăți din planite sânt aceste” (100^r) – „Tot omul, câte le face în lume aceasta, *ori* de să greșește, *ori* de face bine, tot pentru folosul său să ostenește” (93^r-93^v) – „nimică n-au putut să înveță *sau* să deprindă” (2^r);

avuție – *bogație*: „multă *avuții* ave” (61^r) – „are el atâta *bogație*” (88^v);

baie – *feredeu*: „au mersu într-o zi la *baie*” (34^r) – „purceasă să meargă la *feredeu*” (79^r);

bălaur – șarpe: „văzu pe *bălaur* mort” (44^r) – „câinile au omorât pe șarpe” (44^r);

bărbat – *om*: „Și chemă pre *bărbatul* ei” (13^v) – „să dusă împăratul la casa acelui *om*” (13^v);

bătrân – *neputincios*: „tată-tău acum este *bătrân* și-i *neputincios*” (9^v);

bicisnica de mine! (81^r) – *săraca de mine!* (49^r) – *săracan de mine!* (49^r) – *vai de mine!* (65^v);

borî (*a-și* ~) – *vârșă* (*a-și* ~): „este pricina șarpelui carile ș-au borât otrava”

(76^r) – „șarpele de nevoie ș-au vărsat veninul” (76^r);

bortă – *gaură*: „să nu cumva mănânce din *bortă* grâu” (54^v) – „întră în peștiră pe o *gaură*” (28^r);

bucura (a se ~) – *vesăli* (a se ~): „împăratul ... să *bucură* și să *vesăli*” (72^r);

bucate – *dămâncat* – *ospățu*: „dusă *bucatele* la plug bărbatului” (63^v) – „dedi peștile la fimeie și-i zisă să-i facă *dămâncat*” (64^r) – „tu să-m gătești *ospățu* și să-m aduci la câmpu” (63^v);

cade (a se ~) – *cuvini* (a se ~): „nu să *cuvine* și nu să *cade* cuvântul împărătescu să rămâie neîmplinit” (19^v);

cam – *can*: „fiind *cam* nalt căpătâiu” (46^r) – „întrând în casă *can* pe taină” (46^r);

casă „cameră” – *cămară*: „întorcându-să în *casă*, văzu pe sluga slujitorului că-l scosesi muiere din *cămară*” (26^r);

călare – *călărește*: „ieși afară pe poartă *călare* pe leu” (52^r) – „tânărul cucon fugi *călărește*” (29^r);

cătră – *spre*: „să întoarsă *cătră* dascalul Sandipa” (77^v) – „nu poate să o întoarcă *spre* dânsul” (45^r);

căuta – *privi* – *vedea*: „râmătoriul rădică capul în sus și *căută* la momiță” (42^r) – „Această căte, ci o *privesc* ochii tăi” (37^r) – „Ia *vezi*-i acole înaintea” (81^r);

cere – *pohti*: „ci *vei ceri* de la mine, îți voi da” (47^r) – „*Pohtește* ci să-ț dau și eu gata sânt să-ț dau” (90^v);

cere – *cerși*: „să făce a o trage tare și-i *cere* dulama ci i-au dat” (49^r) – „*cerșind* eu acel pământ ca să-l lucrez” (16^r);

cerere – *rugăminte*: „ceiu de la împărăție ta să-m faci o *cereri* a me” (14) – „de altă nu este *rugăminte* me, fără decât să-ț poprești mânie” (60^r);

cetate – *oraș* – *târg*: „să apropie la o margine a *cetății*” (84^r) – „le dusă la acel *oraș*” (84^r) – „să dusă în *târgu*” (85^v);

cetitoriu de stele – *astronom*: „Și *cetitoriu de stele*..., ca un iscusit *astronom*, toate le cunoaște din zodiia naștirii omului” (99^v);

ceva – *oarece*: „de voi zice *ceva*, el mă va omori” (99^r) – „să afli și să înveți *oarece*” (61^v);

chef – *poftă*: „să-mi faci *cheful* mieu” (47^v) – „poț îndată să potolești *pofta* me” (67^v);

chivernisală „înțelegere” – *tocmală*: „oi face *chivernisală* cu prietinii mii și-m voi scoate cheltuială” (85^r) – „Rău ai făcut *tocmală*” (88^v);

cineva – *oarecine*: „unde s-au auzit să prinză *cineva* pești proaspăt pe arătură?” (65^v) – „v-au aruncat *oarecine* niște farmice” (47^r);

cucon – *copil* – *fecior* – *fiiu*: „Și luând filosoful pe *cucon*, l-au dus la casa lui” (3^v) – „Și era și un *copil* al lui acole” (20^r) – „Și ave împăratul acela cu *feciorul* un sfetnic” (31^v) – „dedi pre *fiiul* său în mâna Sandipei” (3^v);

culivie – *cușcă*: „avea o pasire ... și o ține în *culevie*, adică în *cușcă*” (17^r);

colun – *cal* (*sălbatic*) – *măgariu*: „găsiră un *colun*, adică un *cal sălbatic*” (27^r) – „să o puie pe un *măgariu* călare” (96^r);

crunt – *plin de sânge*: „văzu stăpânul pe câine *crunt*” (44^r) – „văzu pe bălaur mort și *plin de sânge*” (44^r);

curățenie – *curăție* „cinste”: „Și așe pohti și bărbatul de la dânsa ca să se ferească în *curățenie*” (35^v) – „fiiul tău într-alt chip iș va pitreci tinerețile întru *curăție*” (11^r);

cuvânt – *vorbă*: „să nu grăiesc niciun *cuvânt*” (71^r) – „tot omul să cade să aibă trii porți la *vorbile* sale” (60^v);

dascal – *filosof*: „am auzit că este *dascal* deplin și *filosof* învățat” (2^r);

dăscălie – învățătură – *filosofie*: „inima nu-m pute să-m agiute la *dăscălie* și la învățătură” (92^r) – „am învățat toată *filozofie* ...” (100^v);

de – *dacă*: „*de* vre să be de vreun vas și *dacă* vide ceva necurat, să lăsa nemâncat și nebăut (21^v);

de – *din*: „*de* vre să be *de* vreun vas” (21^v) – „nu mânca bucate ci nu-i plăce, nici be *din* vas ci era nespălat” (22^r);

degrabă – *îndată* – *curând*: „marsă *degrabă* acasă și spusă stăpână-său, iar acel om *îndată* să sculă” (84^v) – „Dă-m *curând* acum” (91^r);

dimon – *drac*: „*Dimonul* cel din miezul nopții m-au prinsu” (52^v) – „el gânde că-i *dracul* cel din miezul nopții” (52^v);

în deșert – *în zădar*: „în deșert umbli după această fimei” (45^r) – „în zădar te ostenești atâta ani” (68^r);

din – *dintru*: „nu mânca bucate ci nu-i plăce, nici be *din* vas ci era nespălat” (22^r) – „am băut apă *dintru* această fântână” (32^v);

face – *făta* – *naște*: „nu-i *face* împărăteasa niciun *cucon*” (1^v) – „tu ești *a făta*” (33^r) – „*născu* împărăteasa un *cucon* făt” (1^v);

fată – *fiică*: „și așa s-au ferit *fata* me, iară acel voinic au tot blăstămat-o pe *fiica* me” (37^r);

făgădui (*a se* ~) – *jura* (*a se* ~): „sosisă și vedea ci *s-au făgăduit* cătră împăratul” (6^r) – „*ficiorul* împăratului i *să jură* tare omului” (32^v);

femeie – *muiere*: „să nu de *femeia* banii” (83^r) – „mergiț la *muierea* și cereți banii” (83^r);

fimeiesc – *muieresc*: „îndată au purces la om și-l află cu fire *fimeiască*”

(33^r) – „n-au mai rămas niciun vicleșug la tine *muierească*” (68^r);

fiiștecare – *cineș*: „Și ave *fiiștecare* câte o pungă de bani și-ș pecetlură *cineș* punga cu pecetea să” (78^v);

fur – *tălhariu*: „mi-au luat haina me ce scumpă și *fur* este și *tălhariu*” (99^v);

fura – *lua*: „întră un tălhari ca să *fure* asâni” (52^v) – „mi-au luat haina me ce scumpă” (99^v);

gâlceavă – *zgomot*: „auzind *gâlceavă* în peștiră și *zgomot*” (28^r);

grăi – *spune* – *zice* – *vorbi*: „fiiul tău *grăiești*” (70^r) – n-au vrut să *spuie* cuconului și *zisă*” (87^v) – „ascultă cu luoaie aminte toate câte să *vor vorbi* de dâșii” (87^v);

hiară – *jiganie*: „Și ieși afară ... ca o *hiară*” (58^v) – „*jiganie* care de-a purure lăcuieste cu dâșă” (100^v);

iacă – *iată*: „Ce dar *iaca* ce vom face” (6^v) – „tu *iată* cum să te închini împăratului” (98^v);

iară – *iarăș*: „Și ieșiră oamenii *iară* afară” (68^r) – „după ci s-a săvârși nunta, *iarăș* va veni acasă” (31^r);

izbăvi (*a se ~*) – *mântui* (*a se ~*): „eu te voi învăța ci-i face să te *izbăvești* de această pagubă și întâmplare” (81^v) – „să sui degrabă în copaci și să *mântui* de primejdie” (52^v);

încotro – *unde*: „umbla tot după babă încotro merge baba” (36^v) – „ne vom duce de la tine *unde* ne va povățui Dumnezeu” (59^v);

îndărăpt – *înapoi*: „să-l întoarcă îndărăpt” (60^r) – „să întoarsără înapoi la babă” (80^r);

însăimată – *însăimântată*: „purceasă baba însăimată” (81^r) – „deștep-tându-mă însăimântată cu multă frică” (56^v);

între – *pe<n>tre*: „te du și te amestică *pe<n>tre* cetățeni” (87^v) – „stă între dâșii can deoparte” (87^v);

întristat – *trist* – *mâhnit*: „șăzind dascalul foarte tare întristat” (6^r) – „Dascal, ci ești așa *trist* și *mâhnit*?” (6^r);

înțelege – *pricepe*: „Vezi, împărate, și *înțelegi* muierea vicleană cum pe bărbatul ei l-au înșălat” (19^v) – „*Pricep* eu că acum nici tatăl meu nu poate să mă izbăvească” (28^v);

înțelepciune – *minte*: „ș-au făcut răs de înțelepciune lui și de *minte* lui” (19^r);

înveța – *deprinde*: „nimică n-au putut să *înveța* sau să *deprindă*” (2^r);

lecui (*a se ~*) – *tămădui* (*a se ~*): „să poarte dinți de vulpe în gură și să

lecuiești” (95^v) – „*s-au tămăduit* ace giupâneasă” (23^r);

marfă – *negoț*: „câtă este cheltuiala ta cu această *marfă*?” (85^r) – „vindi-m tot *negoțul* tău” (85^r);

mascur – *râmătoriu*: „Un *râmătoriu* ave obicei de merge totdeauna la un smochin” (41^v) – „văzu că mănâncă *mascurul* smochinile cele mai coapte” (41^v);

mâhneciune – *mâhnire*: „împăratul, fiind plin de *mâhneciune*, poronci...” (7^v) – „fiind împăratul întru mare *mâhnire* într-aceea vreme” (8^r);

mânie – *urgie*: „îndată îș opri *mânie* și *urgie*” (19^v);

merge – *păsa*: „acum *mergi* la tată-mieu și-i spune toate câte Ț-am spus” (70^r) – „*pasă* acum de be toată apa mării” (89^r);

mulțemită – *plată*: „nu va pute da *mulțemită* și *plată* muncitorilor” (78^r);

muri – *pieri* – *sfârși* (*a se ~*): „de amărăciune veninului ci-i căzută la inimă *au murit*” (35^r) – „*voi peri* ca o becisnică” (95^r) – „Așa și împărăție ta sângur *te vei sfârși*” (20^v);

necum – *nicidecum*: „nu vom pute avea să-i dăm *necum* tu” (88^v) – „*nicidecum* nu o lăsa până nu i-a spune toată pricina” (81^v);

neînvățat – *nepedepsit*: „până este omul *neînvățat* și *nepedepsit* este un om fără de minte” (78^r);

nemișcată „statornică” – *neclătită*: „și-i piatră scumpă de timelie la înțălepciune ei *nemișcată* și *neclătită*” (50^v);

nevoi (*a se ~*) – *sili* (*a se ~*): „am început *a mă nevoi* în tot chipul ca să pot afla pricina lui” (93^v) – „am început a-l întreba cu dulci cuvinte și în tot chipul *mă silem* ca să scot cuvânt din gura lui” (93^v);

orbu – *întunecat*: „tu vei rămâne obidnic, *orbu* de tot și *întunecat*” (90^v);

opri – *popri*: „nu *ș-ar fi oprit* mânie” (73^v) – „eu l-*am poprit* pe slujitor” (25^v);

osirdie – *silința*: „s-au lipit *osirdie*, *silința* mea lângă darul Lui Dumnezeu” (97^r);

osteni (*a se ~*) – *trudi* (*a se ~*): „omule, în zădar *te ostenești* atâta ani și *te trudești*” (68^r);

otravă – *venin*: „este pricina șarpelui carile *ș-au borât otrava*” (76^r) – „șarpele de nevoie *ș-au vărsat veninul*” (76^v);

părintele (*mieu*) – *tatăl* (*mieu*) – *tătâni-mieu*: „Părintele *mieu*, să știi, împărăție ta, că eu atunce eram brudiu” (92^r) – „Tatăl *mieu*, împărate, mâne vom veni amândoi cu dascalul” (4^v) – „Grăiește *tătâni-mieu* astăzi să mă lasă la vânat” (27^r);

planetă – *zodie* „*planetă*”: „toate le cunoaște din *zodiia* naștirii omului” (100^r) – „de va *mergi* cuconul și va vorbi cu împăratul, este *planita* rea” (5^v);

pofti – dori – voi – vrea: „ce lucru *pofti* și *dorie*<*i*>, mâine vei vide” (4^v) – „eu *voi* să purceg într-o cale” (45^v) – „pentru ci pricină *vrei* să sai în foc?” (58^r);
rămâne – dovedi: „îvinge”: „Și așe să pricie ficiorul împăratului cu ace fimeie și o *au rămas*-o și o *au dovedit*” (33^r);
răutate – păcat: „nesocotită și neînțeleasă este *răutate* și *păcatul*” (60^v);
rugăciune – rugă: „după multă vreme și *rugăciune* ce făce împăratul i s-au ascultat *ruga* de la Dumnezeu” (1^v);
săvârși – sfârși: „Și după ci *s-a săvârși* nunta, iarăș va veni acasă” (31^r) – „mănâncă câte puțuntel până *vei sfârși* tot” (61^v);
slugă – slujnică: „Și au pus o *slugă* să o învârtească” (18^r) – „ține *slujnica oglinda*” (18^r);
soroc – vadea: „*sorocul* sosisă” (72^v) – „au sosit și *vadea* celor 7 luni” (6^v);
spăimânta (a se ~) – cutremura (a se ~) – speria (a se ~): „foarte tare *s-au spăimântat* și di frică *să cutremură*” (10^v) – „tare plecă a fugi cu calul și *să spărie*” (28^r);
trudă – osteneală: „să ia și plată pentru *truda* și *ostineala* de la împărăție ta” (78^v);
țarină – câmp: „Eu voi să mă duc la țarină, la plug, iar tu să-m gătești ospătu și să-m aduci la *câmpu*” (63^v);
vină – pricină: „nu ar fi fost nici *vina* împăratului, nici al dascalului, ci-*vina* și *pricina* muierii” (73^v);
voință – voie: „*voința* fiului tău ... au fost și *voie* fiului tău” (97^r).

Din cele prezentate mai sus se impun a fi trase mai multe **concluzii**.

Numărul apreciabil de cuvinte și, foarte rar, expresii sau locuțiuni (cca 250 de unități lexicale), caracterizate prin capacitatea de a realiza relații de echivalență, evidențiază bogăția lexicală a textului *Sandipa*.

Seriile sinonimice consemnate (106) sunt alcătuite, majoritar, din 2 termeni (87). Urmează 14 serii conținând 3 termeni și 4 serii cu 4 cuvinte.

Unitățile lexicale sinonimice, în funcție de context, sunt puse în valoare la distanțe mari unul de altul (*ajuta* 92^r – *folosi* 9^r, *anume* 1^r – *adică* 100^r, *apuca* „începe” 94^r – începe 4^r, *fura* 52^v – *lua* 99^v etc.) sau la distanțe relativ apropiate (*mâhneciune* 7^v – *mâhnire* 8^r, *necum* 88^v – *nicidecum* 81^v etc.) ori, frecvent, în aceeași propoziție sau frază, în această poziție cuvintele sinonimice fiind legate prin coordonare, cu și copulativ (*să afle* și *să știe* 68^v; *să bucură* și *să vesăli* 72^r; *bătrân* și *neputincios* 9^v; *nu să cuvine* și *nu să cade* 19^v; *dascal* și *filosof* 2^r; *fur* și *tălharu* 99^v; n-au vrut să *spuie* ... și *zisă* 87^v; *înțelepciune* și *minte* 19^r;

mânie și urgie” 19^v; trist și mâhnit” 6^r; au rămas-o și o au dovedit” 33^r; vina și pricina” 73^v etc.) sau exprimând raport disjunctiv (să învețe sau să deprindă” 2^r) ori prin juxtapunere (osirdie, silința 97^r) sau fiind precizate de adverbul de mod explicativ *adică* (*culevie*, *adică cușcă* 17^r; *colun*, *adică cal sălbatic* 27^r).

Analizate din punctul de vedere al apartenenței la o anume parte de vorbire, termenii sinonimici sunt în mod obișnuit substantive, adjective, pronume și verbe. Mai rar aceste unități lexicale fac parte din clasa cuvintelor neflexibile (adverb, conjuncție, prepoziție și sporadic interjecție).

În ce privește originea¹ seriilor, importanța elementului latin este semnificativă: doar 10 serii (sau puțin peste 9 la sută) sunt alcătuite din cuvinte cu etimologie nelatină, de regulă slavă: *chef* (tc.) – *poftă* (sl.), *colivie* (sl.) – *cușcă* (ucr.), *dascal* (bg., srb.) – *filosof* (ngr.), *gâlceavă* (bg.) – *zgomot* (srb.), *izbâvi* (sl.) – *mântui* (mg.), *nevoi* (sl.) – *sili* (sl.), *opri* (sl.) – *popri* (sl.), *osteni* (sl.) – *trudi* (sl.), *pricină* (sl.) – *vină* (sl.), *săvârși* (sl.) – a sfârși (sl.), *slugă* (sl.) – *slujnică* (sl.), *soroc* (sl.) – *vadea* (tc.).

În alte câteva serii termenii sunt de origine nelatină sau formații cu bază nelatină: *chivernisală* „înțelegere” (rom. > ngr.) – *tocmală* (rom. > sl.), *lecui* (rom. > sl.) – *tămădui* (mg.), *neclătită* (rom. > sl.) – *nemișcată* „statornică” (rom. > etim. nec.), *osirdie* (sl.) – *silință* (rom. > sl.), *osteneală* (rom. > sl.) – *trudă* (sl.).

Cele mai multe serii – în afară de cele în componența cărora intră cuvinte autohtone sau cuvinte cu etimologie necunoscută ori nesigură – conțin fie doar termeni latini (*afla* – *cunoaște* – *ști*; *alerga* – *fugi*; *amăgi* – *înșela*; *apuca* „începe” – *începe*; *au* – *oare*; *bărbat* – *om*; *cade* – *cuveni*; *casă* „cameră” – *cămară*; *deprinde* – *învăța*; *face* – *făta* – *naște*, *femeie* – *muiere*; *fura* – *lua*; *merge* – *păsa*; *rugă* – *rugăciune*; *spăimânta* – *cutremura* – *speria* etc.), fie un cuvânt latin, care intră în alternanță cu unul nelatin, de obicei slav (*afla* (lat.) – *găsi* (sl.), *bortă* (ucr.) – *gaură* (lat.); *căuta* (lat.) – *privi* (sl.) – *vedea* (lat.); *cetate* (lat.) – *oraș* (mg.) – *târg* (sl.); *dori* (lat.) – *pofti* (sl.) – *voi* (sl.) – *vrea* (lat.); *făgădui* (mg.) – *jura* (lat.), *fiară* (lat.) – *jiganie* (sl.); *otravă* (sl.) – *venin* (lat.); *planetă* (lat.) – *zodie* (ngr. etc.)), fie exclusiv formații derivate pe teren românesc cu bază latină (*ceva* – *oarece*; *cinema* – *oarecine*; *curățenie* – *curăție* „cinst”; *femeiesc* – *muieresc*; *fiștecă* – *cineș*; *părintele* (*mieu*) – *tatăl* (*mieu*) – *tătâni-mieu* etc.), fie, în sfârșit, un cuvânt latin și unul format pe teren românesc cu bază derivativă latină (*bătrân* – *neputincios*; *călare* – *călărește*; *cere* – *cerși*; *cerere* – *rugămintă*; *crunt* – *plin de sânge*; *fată* – *fiică*; *mascur* – *râmătoriu* etc.). Din cele expuse mai sus, reiese că relațiile sinonimice în *Sandipa*

1 În determinarea etimologiei cuvintelor cuprinse în serii ne-am condus de MDA II, 2010.

se produc prin folosirea elementului latin, respectiv a formațiilor românești cu bază derivativă latină, și a împrumutului lexical, de cele mai multe ori slav.

Un număr mare de unități și serii sinonimice se mențin în aspectul literar al românei actuale, păstrând în esență relații similare de echivalență lexicală. Numeroase sunt însă și cuvintele – curente în faza veche a limbii, în special în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – care astăzi sunt simțite, ca sens și formă, învechite sau/ și regionale sau/ și populare (*amăgeu, asin, așiș, au, a borî, casă* „cameră”, *cineș, colun, crunt, cucon, curăție, dascăl, dămâncat, feredeu, fiiștecare, fur, îndărăpt, înspăimată, mascur, mahneciune, muiere, muieresc, mulțemită, necum, negoș, a se nevoi, oarecine, osirdie, a păsa, pe<n>tre, a pohti, tătâne, târg* etc.). Această situație, raportată la limba literară, a dus la destrămarea, totală sau parțială, a unor serii.

Cu privire la gradul de identitate funcțională a unităților lexicale este de observat că unele serii sunt de natură contextuală, între mai mulți termeni existând o relație de sinonimie destul de îndepărtată (*cerere – rugăminte, chef – poftă, gâlceavă – zgomot, înțelepciune – minte, întunecat – orbu* etc.).

În fine, se constată că aproximativ jumătate din termenii cuprinși în cele 106 serii sinonimice fac parte din vocabularul fundamental al limbii române vechi¹.

Referințe bibliografice:

1. **CHIȚIMIA, Ion C., SIMONESCU, Dan.** *Cărțile populare în literatura românească.* Ediție îngrijită și studiu introductiv de Ion C. Chițimia și Dan Simonescu. Vol. I. [București], 1963.
2. **GEORGESCU, Magdalena.** Sindipa. Text stabilit, studiu lingvistic și filologic, glosar de Magdalena Georgescu. În: *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, I. București, 1996, p. 197-320.
3. **GRAUR, Al.** *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române.* București, 1954.
4. **MDA II, 2010 = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan–Al. Rosetti”,** *Mic dicționar academic.* 2 volume. București, 2010.
5. **MORARU, Mihai, VELCULESCU, Cătălina.** *Bibliografia analitică a literaturii române vechi.* Volumul I, partea a II-a, Bibliografia analitică a cărților populare laice. București, 1978.
6. **TUDOSE, Claudia.** Vocabularul fundamental al limbii române vechi. În: *Sistemele limbii.* București, 1970, p. 119-164.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.

1 Vezi Tudose, 1970, p. 119-164, îndeosebi p. 126-148; vezi, pentru fondul principal actual, Graur, 1954.